

Порядченко Леся Анатольевна
доцент кафедри педагогіки і психології
дошкільного образования і семейного виховання
Педагогического інститута Київського університету
імени Бориса Грінченка

ВИКОРИСТАННЯ ОПИСУ ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ СТИЛІСТИЧНИХ УМІНЬ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Уміння чітко, логічно і грамотно описати об'єкт чи подію, донести до співрозмовника певну думку, відстояти у словесній суперечці свою позицію – це справжнє мистецтво, яким володіє далеко не кожен з нас. У чому ж причина? А причина в тім, що починаючи з раннього дитинства, нас не навчали мистецтву живого слова, не заклали тієї мовної бази, якою ми могли б вміло користуватися під час висловлення своєї думки.

Отже, під час здобуття кваліфікації «вчителя початкових класів» чи «вихователя дошкільного закладу» необхідним стає вирішення завдання професійного мовлення педагога, яке має бути взірцем для своїх вихованців. Отже, воно має бути настільки досконале, щоб дитина на прикладі педагога засвоїла всі особливості правильного, чіткого мовлення. Як відомо, сенситивним періодом у розвитку мовлення дитини є період дошкільного дитинства та початкової школи.

Велике значення в розвитку мовлення і мислення дитини має робота над описом як функціонально-смісловим типом мовлення, як одним з видів монологу, як на уроках з розвитку мовлення, так і на уроках з читання, рідної мови, образотворчого мистецтва, художньої праці, природи та музики.

Проблематика навчання опису була предметом дослідження як у дошкільній (В.В.Гербова, А.Я.Зрожевська, С.В.Ласунова), так і в шкільній лінгвометодиці (О.П.Глазова, З.О.Доморацька, Л.М.Міненко, Г.І.Сорокіна, В.А.Собко). вченими описано варіативні методики навчання описового мовлення дітей дошкільного (М.М.Алексєєва, А.М.Богущ, А.М.Бородич, Л.В.Ворошиніна, Н.В.Гариш, Є.П.Короткова, Г.М.Ляміна, Є.І.Тихєєва, О.С.Ушакова, В.І.Яшина та ін..) та молодшого шкільного віку (Н.О.Будна, Н.А.Головань, Л.О.Варзацька, М.С.Вашуленко, Т.О.Ладиженська, Н.І.Лепська, М.Р.Львов, М.М.Наумчук, К.С.Прищепа, Н.Ф.Скрипченко, Г.О.Фомічова, Штифурко та ін..).

Але не завжди вчителі та вихователі мають достатні знання про опис як функціонально-смісловий тип мовлення, про його граматичні і структурні особливості, про роль його у розвитку мислення і монологічного мовлення дитини.

Тому мета даної статті полягає в тому, щоб, по-перше, допомогти педагогам усвідомити, що являє собою опис як різновид монологу, його композиційні та мовностилістичні особливості, охарактеризувати його види. По-друге, запропонувати методичні поради щодо навчання опису дітей.

Перш за все з'ясуємо, що таке опис. У методиці описом називають функціонально-смісловий тип мовлення, який містить характеристичне повідомлення про факти, дії та явища, що існують водночас. В основі опису лежить одиниця логіки – судження. Будь-яке судження виражається у формі

речення, але не кожне речення є судженням. Судження – це форма думки, в якій стверджується або заперечується щось відносно предметів чи явищ об'єктивної дійсності. Тому елементарний перелік ознак предмета чи дії ще не утворює опису. Це лише один з прийомів, який у ньому використовується.

Одночасність ознак в описі виражається тим, що в кожному описовому контексті дієслова використовуються в одному визначеному часі. Поєднання різних видо-часових форм дієслів в описі недопустиме.

За допомогою опису можна розкрити особливості природних явищ, якостей людини, описати дію чи стан, тому цей функціонально-смысловий тип мовлення має кілька різновидів, зокрема: натюрморт, портрет, пейзаж, характеристика, інтер'єр. Тільки в характеристиці допустиме зіставлення дій різночасового плану.

Кожен із цих різновидів має свої структурні й мовностилістичні особливості, що надають йому своєрідної самотності й виразності.

У пейзажі, як описовому жанрі висловлювання, перераховуються як тимчасові, так і постійні чи узагальнені ознаки природи.

Відмінності зображення словом природи, тобто пейзажу, від інших видів опису виявляються у специфічних мовних засобах.

У текстах, що є описом природи, наявні обставини часу (тільки-но, цілими днями, нині, іноді, потому, вечорами і т.д.); видо-часові форми дієслів (було тихо). Особливість опису інтер'єру, порівняно з пейзажем, - статичність змісту. В такому описі зазвичай перераховуються предмети-неістоти (меблі, предмети побуту і т.д.), які перебувають у стані спокою, створюючи своєю наявністю певні ознаки кімнати, приміщення чи обмеженого розмірами місця. Називати дію чи стан цих предметів необов'язково. Достатньо перерахувати їх наявність. Тому тут використовуються номінативні та еліптичні види речень.

Опис портрету – це перерахування характерних зовнішніх рис людини: її зовнішності, обличчя, одягу, стану. Ці ознаки можуть бути як постійними (опис обличчя, зовнішності), так і змінними (опис одягу, стану).

Опис зовнішності людини зазвичай виражається іменними частинами мови: іменниками, прикметниками, числівниками, прислівниками.

У деяких випадках опис зовнішності людини може передаватися і дієсловами. Це тоді, коли зображується стан і настрої людини. Тоді ознаки виражаються із зовнішньо змістовим навантаженням. Наприклад: Марійка почервоніла, її вуха горіли від сорому.

Відмінність між описом портрета та характеристикою виражається в тому, що в портреті описуються зовнішні ознаки (риси) людини, а в характеристиці розглядається внутрішній стан людини, особливості її характеру, поведінка.

Ознаки характеристики поділяються на два види. Перші складаються на конкретних фактичних даних – це може бути біографія людини з перерахуванням подій у її житті. Другі – аналізують характер людини, її стан, поведінку і тому іноді потребують доказовості, прикладів. Цими властивостями характеристика подібна до одного з функціонально-смыслових типів мовлення – міркування (бо саме тут тези потребують доведення). Але відмінність характеристики від міркування полягає в тому, що в міркуванні виражаються причинно-наслідкові відношення, які супроводжуються доведенням. У характеристиці доводити нічого не потрібно – тут просто наявна констатація фактів.

Натюрморт певною мірою подібний до опису інтер'єру. Він є поєднанням переліку і особливостей предметів побуту, овочів, фруктів та квітів, що знаходяться перед глядачем. Ознаки, що виражаються в натюрморті – статичні. Мовними особливостями описів – натюрмортів є те, що вони складаються з називних, еліптичних та складносурядних речень. Наприклад: «На столі – букет фіалок. У червоній мисці – кілька червонобоких яблук, що перекладені рожевими соковитими черешнями та достиглими сливами. Скибка соковитого кавуна. Біля краю – серветниця, тарілка з виделкою та ножем. Чудовий апетитний вигляд має все це».

Ще однією особливістю опису є те, що передати словами можна не тільки предмет чи явище, а й дію чи стан. У кожного з цих типів опису є свої структурно-стилістичні властивості, власний мовний матеріал. Наприклад, щоб передати стан людини чи природи, найчастіше використовують прислівники або неозначену форму дієслів (Морозить. Вітряно. Сніжно і т.д.). для опису дії використовують словосполучення, що зображують особливість дії. Це можуть бути прислівники (їздить швидко, говорить голосно), або іменники з прийменниками (виїжджає з двору, сидить на стільці). Всі різновиди текстів – описів використовують у своїй структурі кожен із цих типів.

Враховуючи всі особливості різновидів описових текстів, можна навчити дітей будувати яскраві монологічні висловлювання описового типу, розвиваючи монологічне мовлення та мислення.

Для навчання дітей опису та розвитку їхнього монологічного мовлення доцільно використовувати спеціальні методи, зокрема такі: 1) **Методи введення граматичних форм – сприйняття осмислення значення змісту словосполучень і речень.** Це методи – взаємопов'язані дії педагога і дітей, що спрямовані на усвідомлення повідомлення, яке наявне в реченні, на осмислення логічних зв'язків реальності, що виражені за допомогою словосполучення. До них можуть бути віднесені: мовні вправи, дидактичні ігри на осмислення значення фразеологізмів, метафор, синонімів, антонімів; спостереження над різними видами описових текстів, читання художніх текстів з наступним виокремленням у них описів.

2) **Методи активізації описових синтаксичних конструкцій та збагачення усного мовлення (говоріння) дитини словосполученнями та реченнями.** До цих методів доцільно віднести такі: дидактичні ігри, метод аналогії, мовні вправи.

3) **Методи активізації побудови дитячих висловлювань.** Це методи активного вправління дитини у побудові описових контекстів, які сприяють розвитку опису, як функціонально-сміслового типу мовлення, активізують розумову діяльність та творчість дошкільника. Вони поділяються на дві групи: репродуктивні та творчі.

Під час навчання дітей 5-6 річного віку складати тексти-описи з метою розвитку зв'язного мовлення на нашу думку слід надавати перевагу таким організаційним формам: урок, заняття, екскурсія, екскурсія-огляд, вікторини, змагання, дидактичні ігри.

Для зацікавлення і урізноманітнення занять, що мають на меті навчити дітей складати описи, слід використовувати такі засоби: явища природи, предмети побуту, макети тварин і чучела, воскові фігури, картинки, слайди, цікаві фото, а

також дидактичний матеріал: загадки, прислів'я, казки, приказки; мовний матеріал: словосполучення, речення, тексти.

Засвоєння вищеперерахованих особливостей опису як функціонально-сміслового типу мовлення дасть можливість педагогу, по-перше, досконало володіти методичними основами розвитку мовлення дітей та основі опису, по-друге, навчитися самому вільно користуватися багатством мовного матеріалу для створення описових контекстів та навчити цьому вихованців, по-третє, у педагогічному процесі буде забезпечене продуктивне вирішення завдань наступності в розвитку монологічного мовлення дитини між двома ланками освіти: дошкільною та початковою.

*Використання опису як засобу формування стилістичних умінь учителя
початкових класів*

*Использование описания как средства формирования стиллистических
умений учителя начальных классов*

Using a description for creating a stylistic skills of primary school teachers

*Леся Порядченко
Lesya Poryadchenko*

У статті висвітлено необхідність ознайомлення людей, які здобувають кваліфікацію вчителя початкової школи чи вихователя дошкільного закладу з описом як функціонально-смісловим типом мовлення, з особливостями його будови, побудови та методикою впровадження в навчально-виховний процес дошкільних закладів та початкових шкіл. Опис, як один з видів монологу, відіграє важливу роль в розвитку мовлення дитини, яка в повсякденному житті більше схильна виражатися в формі розповіді. Опис, в якому виражається статичність подій діти засвоюють значно важче, тому педагогам потрібно знати його особливості, щоб навчати дітей правильно користуватися його видами.

Ключові слова: опис, висловлювання, текст.

В статье рассматриваются необходимость ознакомления людей, получающих квалификацию учителя начальной школы или воспитателя дошкольного учреждения с описанием как функционально-смысловым типом речи, с особенностями его строения, построения и методикой внедрения в учебно-воспитательный процесс дошкольных учреждений и начальных школ. Описание, как один из видов монолога, играет важную роль в развитии речи ребенка, в повседневной жизни более склонна выражаться в форме рассказа. Описание, в котором выражается статичность событий дети усваивают значительно труднее, поэтому педагогам нужно знать его особенности, чтобы учить детей правильно пользоваться его видами.

Ключевые слова: описание, высказывания, текст.

The article deals with the need to make people aware of receiving qualified primary school teacher or child care with a description of both the function and semantic type of speech, with the features of its structure, the method of construction and implementation in the educational process of pre-schools and primary schools.

Description, as a kind of monologue, plays an important role in the development of a child's speech, in life more likely to express in the form of a story. Description expressing static events children learn much more difficult, so teachers need to know its features, to teach children how to use his views.

Keywords: description, comments, text.